

บทที่ 1

บทนำ

จิตรกรรมไทยเป็นวิจิตรศิลป์อย่างหนึ่ง ซึ่งส่งผลสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ มีคุณค่าทางศิลปะและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการแต่งกาย ตลอดจนการแสดงการเล่นพื้นเมืองต่างๆ ของแต่ละยุคสมัย

จิตรกรรมหรือภาพเขียนสีของไทย แสดงความงามจากเรื่องรูปทรง สี ปริมาตร และการจัดองค์ประกอบเป็นภาพที่สะท้อนชีวิตจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ขนบธรรมเนียมประเพณี สังคมและสิ่งแวดล้อม จิตรกรรมไทยเป็นศิลปะที่มีความวิจิตรงดงาม ประณีตละเอียดอ่อน แฝงไว้ด้วยอารมณ์และความรู้สึกอย่างลึกซึ้ง จิตรกรรมไทยที่มีมาแต่โบราณ นิยมถ่ายทอดภาพที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา โดยเขียนด้วยเทคนิคสีฝุ่น ตามวิธีการของช่างเขียนไทยแต่โบราณ นิยมเขียนเรื่องเกี่ยวกับเรื่องอดีตพุทธ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ วรรณคดีและชีวิตไทย ส่วนใหญ่นิยมเขียนประดับผนังพระอุโบสถ วิหาร อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประกอบพิธีทางศาสนา เรียกจิตรกรรมเหล่านั้นว่า “จิตรกรรมฝาผนัง” นอกจากนี้ยังมีจิตรกรรมที่เขียนบนแผ่นผ้า (ภาพพระบุภาพ) บนแผ่นไม้และกระดาษ (สมุดไทย)

จิตรกรรมฝาผนังมี จุดมุ่งหมายเพื่อแต่งพื้นผนังให้สวยงาม เพื่อเป็นการสั่งสอนเรื่องราวทางพุทธศาสนา โดยใช้ภาพประกอบนำโครงเรื่องมาจากคัมภีร์ทางศาสนา เขียนภาพพุทธประวัติและทศชาติชาดก เขียนจากโครงเรื่องคล้ายๆ กัน มีการแสดงสัญลักษณ์ เหตุการณ์และฉากของเรื่องที่ซ้ำๆ กัน จนกลายเป็นข้อกำหนดคตินิยมหรือแบบประเพณี

ลักษณะจิตรกรรมไทยแบบประเพณีเป็นศิลปะแบบอุดมคติ (Idealistic Art) ผนวกเข้ากับเรื่องราวที่ถึงลึกลับมหัศจรรย์ (Mythology) ภาพจิตรกรรมที่ระบายสีแบบเรียบด้วยสีที่ค่อนข้างสดใส และตัดเส้นเป็นภาพ 2 มิติ ที่ให้ความรู้สึกเพียงด้านกว้างและด้านยาว จิตรกรรมไทยแบบประเพณี มีลักษณะพิเศษในการจัดวางภาพแบบเล่าเรื่องเป็นตอนๆ ตามผนังช่องหน้าต่างโดยรอบพระอุโบสถและวิหาร ผนังด้านหน้าพระประธาน ส่วนใหญ่นิยมเขียนภาพพุทธประวัติตอนมารผจญและผนังด้านหลังพระประธาน เขียนภาพพุทธประวัติตอนเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และบางแห่งเขียนภาพไตรภูมิ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้พระประธานดูเด่นสง่า ด้วยความสัมพันธ์ของการจัดองค์ประกอบจากเรื่อง ที่มีความสมดุลกันทั้งด้านซ้ายและด้านขวาของภาพ ส่วนผนังด้านซ้ายและด้านขวาตอนบนเหนือขอบหน้าต่างขึ้นไปส่วนใหญ่นิยมเขียนเรื่องเทพชุมนุม หรืออดีตพุทธหนึ่ง

อันดับเรียงเป็นแถว ภาพจิตรกรรมไทยแบบประเพณีมีวิธีการใช้สีแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัย ทั้งสีพูนรงค์และสีเอกรงค์

รูปแบบลักษณะตัวภาพในจิตรกรรมไทย เป็นรูปแบบอุดมคติที่แสดงออกทางความคิดให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและความสำคัญของภาพ เช่น รูปเทวดา นางฟ้า กษัตริย์ นางพญา นางรำ (นางระบำ) จะมีลักษณะเด่นงามสง่าด้วยลีลาอันชดช้อย แสดงอารมณ์ความรู้สึกปีติยินดี หรือเศร้าโศกเสียใจด้วยอาการปรีดาทำทาง ถ้าเป็นรูปยักษ์รูปมาร ก็แสดงออกด้วยใบหน้าและท่าทางที่บึกบึนแข็งขัน ส่วนพญาวานรและเหล่าวานร แสดงความลิงโลด คล่องแคล่ว ว่องไว ด้วยลีลาท่วงท่าและหน้าตา พวกชาวบ้านธรรมดาสามัญก็จะเน้นความรู้สึก ตลกขบขัน สนุกสนานร่าเริงหรือเศร้าเสียใจ ออกทางใบหน้า ส่วนช้างม้าและเหล่าสัตว์ทั้งหลายก็มีรูปแบบแสดงชีวิตเป็นธรรมชาติ ซึ่งภาพชีวิตที่เกี่ยวกับจิตรกรรมไทยนี้ จิตรกรได้พยายามศึกษาถ่ายทอดอารมณ์สอดแทรกความรู้สึกได้อย่างลึกซึ้ง ชวนให้คิดคำนึงเพลิดเพลิดกับลีลาการสร้างสรรค์และสีที่นุ่มนวลอ่อนหวาน อันเป็นเอกลักษณ์ของจิตรกรรมไทย¹

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติที่ได้บันทึกหรือเล่าสืบต่อกันมา มีภาพจิตรกรรม พุทธประวัติแบบประเพณีของไทย ทั้งที่เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพพระพุทธรูป ภาพในสมุดข่อย สมุดภาพไตรภูมิและลายรดน้ำ มีความสำคัญ ผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อทางพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมา สิ่งต่างๆ เหล่านี้ส่งอิทธิพลทางความคิดและจินตนาการที่ชักนำจิตใจไปสู่ความศรัทธาในพุทธศาสนาและความซาบซึ้งในสุนทรียะตามแบบไทย

ข้าพเจ้าจึงได้นำเสนอเรื่องราวพุทธประวัติในแง่คติความเชื่อ ในรูปแบบจิตรกรรมไทยแนวประเพณีโบราณ ที่เน้นเนื้อหาเชิงอิทธิปาฏิหาริย์ อันเป็นการเสริมศรัทธาต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โน้มน้าวให้ผู้คนเข้าใจลัทธิพระธรรมคำสอนของพระองค์ พร้อมกับการแสดงออกทางศิลปะและความงามของครุช่างโบราณ

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการสร้างสรรค์

เสนอผลงานจิตรกรรม ที่มีลักษณะไทย เรื่อง พุทธประวัติ เพื่อสื่อความดี ความงาม และความศรัทธาต่อพุทธศาสนา โดยใช้รูปแบบผสมของจิตรกรรมล้านนา กับจิตรกรรมของภาคกลาง และเพื่อสื่อความงามความละเอียดประณีต ตามอุดมคติของไทย พร้อมกับการแสดงออกทางความ

¹ชูเกียรติ อุทกะพันธุ์, จิตรกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525. พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี), 16.

งามและความรู้สึกที่เป็นส่วนตนของข้าพเจ้า เพื่อให้ได้เนื้อหาทางศิลปะอันเป็นจุดหมายของวิทยานิพนธ์ชุดนี้

สมมุติฐานของการสร้างสรรค์

สร้างสรรค์ผลงานโดยอาศัยเนื้อหา เรื่องราว องค์ประกอบจากของโบราณ จากจิตรกรรมฝาผนังและสมุดภาพไตรภูมิมาผสมผสานกับจินตนาการ และการแสดงออกในด้านทัศนศิลป์ ให้สัมพันธ์เป็นเอกภาพ เพื่อสื่อถึง ลักษณะของความเป็นไทยในงานจิตรกรรม

ขอบเขตของการสร้างสรรค์

นำเสนอเรื่องราวในพุทธประวัติ โดยการเลือกสรรเหตุการณ์ที่สำคัญของแต่ละตอนมาจัดเป็นส่วนประกอบให้สัมพันธ์ตามเนื้อเรื่อง ภาพพุทธประวัติทุกตอน มีภาพพระพุทธรูปประทับอยู่ในส่วนสำคัญของเรื่อง มีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันแล้วแต่ลักษณะของเนื้อเรื่องในแต่ละตอน มีภาพบุคคลอื่นๆ ประกอบรวมอยู่ด้วยเพื่อขยายความภาพในตอนนั้นๆ ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

การศึกษาแบ่งเป็นตอนๆ คือ

- ภาพตอนพระนางสิริมหามายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ
- ภาพตอนมหาภิเนษกรรมและตัดเมาลี
- ภาพตอนมารผจญ
- ภาพตอนเสด็จโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- ภาพตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- ภาพตอนขมกปาฏิหาริย์
- ภาพตอนพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน

ขั้นตอนการศึกษา

ผลงานจิตรกรรมพุทธประวัติ ข้าพเจ้าได้กำหนดรูปแบบการศึกษา การปฏิบัติงานในการสร้างสรรค์ ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวพุทธประวัติจากในหนังสือและเอกสารที่มีความเกี่ยวข้อง
2. ศึกษาจากงานจิตรกรรมฝาผนัง ภาพพระบฏและลายรดน้ำ
3. รวบรวมข้อมูลทั้งหมดนำมาสร้างแบบร่างลายเส้นเพื่อหาโครงสร้างของผลงาน
4. นำแบบร่างลายเส้นมาแก้ไข ลด เพิ่ม ตัดทอนบางส่วนอีกครั้ง เพื่อให้มีความสมบูรณ์

ถูกต้องตามเนื้อเรื่องในพุทธประวัติ และคติความเชื่อของจิตรกรรมไทยโบราณ จากนั้นทดลองให้สិ
จิตรกรรมที่ร่างไว้นั้น ให้พอเป็นเค้าโครงรวมของภาพ

5. เสนอโครงการ จากความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ในการนำเสนอโครงการ
วิทยานิพนธ์ โดยข้าพเจ้าได้กำหนดความเป็นมา ความสำคัญ วัตถุประสงค์ ขอบเขต และการ
นำเสนอออกมาเป็นโครงร่างวิทยานิพนธ์ พร้อมผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ ผ่านความเห็นชอบจาก
คณะกรรมการพิจารณาหัวข้อ

6. การสร้างสรรค์ผลงาน จากหัวข้อที่ได้รับการพิจารณาอนุมัติแล้ว นำภาพร่างผลงาน
โดยผ่านความเห็นชอบจากอาจารย์ ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์พิจารณา แก้ไขแล้วดำเนินการสร้างสรรค์
ผลงานวิทยานิพนธ์

7. เขียนเอกสารประกอบวิทยานิพนธ์

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาประวัติ เรื่อง ที่มา จากหนังสือที่เกี่ยวกับพุทธประวัติเพื่อให้เกิดจินตนาการ
2. ศึกษาแหล่งข้อมูล ลายรดน้ำ เพื่อหาโครงสร้างลายเส้นที่ชัดเจนและสมบูรณ์
3. เข้าไปสัมผัสแหล่งข้อมูล สถานที่จริงจากจิตรกรรมฝาผนัง ข้าพเจ้าได้รับบรรยากาศ
อารมณ์ความรู้สึกของงานจิตรกรรมที่มีลักษณะพิเศษ ทั้งด้านวิธีการ เทคนิค ปริมาตร การจัด
องค์ประกอบ สีและเรื่องราว บ่งบอกถึงลักษณะพิเศษของแต่ละท้องถิ่น ทั้งในจิตรกรรมล้านนาและ
จิตรกรรมของภาคกลาง นำข้อมูลแต่ละส่วนมาเชื่อมโยงกับวิธีการแสดงออกในงานจิตรกรรมให้
กลมกลืนมีเอกภาพ

แหล่งข้อมูล

1. จิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่างๆ ของภาคกลาง ได้แก่
 - จิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ
 - จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธิารามราชวรวิหาร กรุงเทพฯ
 - จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตารามวรวิหาร กรุงเทพฯ
 - จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ
 - จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพฯ
 - จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติวรวิหาร กรุงเทพฯ
 - จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดมกุฏราชาราม กรุงเทพฯ
 - จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดบางขุนเทียน กรุงเทพฯ

- จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพฯ
- จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดใหญ่อินทาราม จ.ชลบุรี
- จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดคงคารามวรวิหาร จ.ราชบุรี
- จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จ.เพชรบุรี

2. จิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่างๆ ของภาคเหนือ ได้แก่

- จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารลายคำวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จ.เชียงใหม่
- จิตรกรรมฝาผนังในวิหารจัตุรมุขวัดภูมินทร์ อำเภอเมืองน่าน จ.น่าน
- จิตรกรรมฝาผนังในวิหารวัดบวกรกรกหลวง อำเภอเมือง จ.เชียงใหม่
- จิตรกรรมฝาผนังในพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จ.ลำปาง
- จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จ.น่าน

3. ลายรดน้ำได้ข้อมูลมาจากตู้พระไตรปิฎกสมัยอยุธยา ตู้พระไตรปิฎกสมัยธนบุรี และตู้พระไตรปิฎกสมัยรัตนโกสินทร์

4. สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี

5. สมุดข่อยและภาพพระปณ

อุปกรณ์ที่ใช้ในการค้นคว้า

1. อุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ กล้อง กระดาษ หมึก ปากกาและดินสอ
2. อุปกรณ์ที่ใช้ในการเตรียมพื้น ได้แก่ กรอบเฟรม ผ้าใบ แปรงทาสี สีพลาสติกและสี

ขาวอะครายติก

3. อุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างสรรค์ ได้แก่ ดินสอ ขางลบ ไม้บรรทัด กระดาษลอกลายฟูกัน สีอะครายติก และทองคำเปลว

การเสนอผลงาน

เสนอผลงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี โดยแสดงถึงความงามตามประเพณี จิตรกรรมไทย ความละเอียดอ่อน ประณีตและความศรัทธา โดยใช้เรื่องราวพุทธประวัติมาเป็นสื่อ พร้อมกับแสดงออกทางศิลปะตามอุดมคติไทย

ภาพที่ 1 พุทธประวัติจากสมุดภาพไตรภูมิ

ที่มา : กรมศิลปากร, สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2542), 159.

ภาพที่ 2 สมุดข่อยวัดโขดทิมธาราม จังหวัดระยอง

ที่มา : กรมศิลปากร, มรดกช่างศิลป์ โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2542), 32.

ภาพที่ 3 ภาพพระบฏ

ที่มา : มหาวิทยาลัยศิลปากร, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 45, 1 (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2545) : 26.